

Teodoro Brazio 150-osioms gimimo metinėms

Skynęs kelią lietuviškam muzikos mokslui

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Prelatas Teodoras Brazys. Lietuvos nacionalinis muziejus, GRD 113484/757

apie jį nebuvo parašyta. Pirmasis išsamesnį jo portretą pateikė Vaižgantas, bet tai padarė jau po velionio, nesulaukusio nė šešiasdešimties, mirties 1930 m., rašydamas nekrologą, paskelbtą *Mūsų tautosakos* antrame tome. Iš šio teksto sužinome pagrindinius Brazio biografijos faktus, kuriais iki šiol remiamės ir kuriuos kiek įmanoma pildome iš įvairių kitų šaltinių, dažnai iš paties Brazio publikuotų darbų bei jų pasirodymo kontekstų.

Vaižgantas nekrologe vaizdingai apibūdina Brazį žmogų, kunigą, jaunimo auklėtoją, visuomenininką. Štai keli štrichai:

Lapkričio 20-ąją minėjome Lietuvos kultūrai nusipelnusio kunigo ir muzikologo, kompozitoriaus, choro dirigento, vargonininko Teodoro Brazio 150-ąsias gimimo metines. Ši kūrybinga darbinė asmenybė nuveikė reikšmingų darbų įvairiose srityse – moksle ir mene, Bažnyčios ir visuomenės gyvenime. Jis kūrė bažnytinę ir pasaulietišką muziką, ugdė chorus, rinko ir tyrė lietuvių liaudies dainas, rašė lietuviškus muzikos vadovėlius, auklėjo būsimą kunigiją, švietė žmones publicistiniais rašiniais, buvo aktyvus visuomenininkas, prisidėjęs prie Nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo.

Brazys iš kitų amžininkų išsiskyrė ypatingu kuklumu. Gal dėl šio būdo bruožo jam gyvam esant beveik nieko

Kun. T. Brazys buvo nedalomos sielos. Per visą savo amžių nepaprastai *rectus vir*: teisingas, neveidmainus, status, sąžiningas, bet kurioms pareigoms visa siela atsidėjęs. Niekur pusėtinumo nesilaikė nei religijos išpažinime, nei kasdieniniuose pilietiniuose santykiuose. Kai buvo Vilniuje, laikėsi lietuvių, bet nebuvo už jį aršesnio bažnytinės vyriausybės teisintojo ir gynėjo net prieš tų pat lietuvių puolimus. O jis tai darė ne be pagrindo. <...> Kai buvo seminarijos pedagogų kolegijos narys, tai tematė jos auklėtinius. Seminarijoje turėjo tris savaitines pamokas, universitete keturias. To mažai. Dar rekreacijos metu atėdavo į seminarijos sodelį, vaikščiodavo su bernaičiais, jais džiaugdavo, su jais juokaudavo, šnekėdavo ir drauge mokydavo. Globojo neturčius. 15 Kaišiadorių vyskupijos kandidatų, vis nepasiturinčių tėvų, visi laikėsi prel. Brazio organizuojama pašalpa. Jaunikaičiai demokratingam savo profesoriui atsimokėdavo giliu prisirišimu, meile ir pagarba. <...> Religijoje ir politikoje laikydamasis kuodešiniausios krypties, niekur su nieku nedarydamas nė mažiausių kompromisų, kun. T. Brazys buvo toks pat ir tautiniu atžvilgiu. Lietuvą, kaip ir Dievą ir Katalikų Bažnyčią, jis mylėjo fanatiškai, aistringai, romantiškai.¹

Neįkainojamos vertės yra Brazio darbas, nuveiktas renkant liaudies dainas. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomi du dideli rankraštiniai rinkiniai, kuriuos sudaro apie 1350 dainų. Po Brazio mirties jie buvo perduoti Lietuvių mokslo draugijai Vilniuje². Liaudies dainų rinkimo ir publikavimo istorijoje šie rinkiniai užima išskirtinę vietą. Iki Teodoro Brazio tik Antanas Juška buvo užrašęs daugiau liaudies dainų su melodijomis. Bet Juškos užrašytų melodijų rankraščiai neišliko; mus pasiekė Krokovoje 1900 m. išleistas lenkų kompozitoriaus ir teoretiko Zygmunto Noskowskio iš Antano Juškos rankraščių kopijų, atliktų Oskaro Kolbergo ir Izydoriaus Kopernickio, redaguotas rinkinys su 1875 melodijomis³. Teko patyrinti tą netikrą rankraštį, prie kurio darbavosi Zygmuntas Noskowskis su Janu Baudouinu de Courtenay, ir jo atsiradimo aplinkybes. Priėjau išvadą, kad Juškai vis dėlto stigo muzikinių įgūdžių, neatsitiktinai jo užrašytos melodijos turėjo nemažą trūkumų. Apie tai čia nesiplėsiu. Tuo tarpu Brazys buvo profesionalus muzikas su įgimta puikia klausa, taigi jo rinkiniuose su muzika sietinų riktų nėra. Melodijos užfiksuotos labai tiksliai. Be to, Brazys melodijas ne tik užrašinėjo, – jis suprato jų vertę, žavėjosi jų savitumu ir, kas ypač svarbu, analizavo jų istorinę kilmę, sandarą bei ritmą. Jo atlikta teorinė melodijų refleksija, 1918 m.

1 D-ras J. Tumas. „Docentas Teodoras Brazys-Frey“, *Mūsų tautosaka: Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisijos leidinys*, 1930, t. II, p. 10–11.

2 LLTI Tautosakos rinkinių vardinėje registracijos knygoje užfiksuotos tokios T. Brazio rinkinių gavimo datos: LTR 205 – 1931.02.14, LTR 443 – 1933.12.20.

3 *Melodje ludowe litewskie*, cz. I, zebrane przez ś. p. księdza Antoniego Juszkiewicza, opracowywane przez ś. p. Oskara Kolberga i ś. p. Izydora Kopernickiego, a ostatecznie opracowane, zredagowane i wydane przez Zygmunta Noskowskiego i Jana Baudouin'a de Courtenay, Kraków, 1900.

paskelbta vokiečių, paskui 1920 m. lietuvių kalba, yra pirmas mokslinis muzikinio folkloro tiriamasis darbas mūsų muzikos istorijoje⁴.

Kaip susiklostė šio kunigo ir muziko gyvenimas, kokie vėjai ir skersvėjai jį lydėjo?

Teodoras Brazys gimė 1870 m. lapkričio 20 d. Memelhofe (dabar – Mazzalvė, Latvija) prie Bauskės, kur iš Pabiržės parapijos Daudžgirių dvaro buvo laikinai persikėlę jo tėvai. Tėvas Modestas, nagingas dailidė, buvo barono favoritas, pelnęs atleidimą nuo baudžiatvies. Baronui mirus, 1873 m. šeima grįžo į Daudžgirus. Ketverius metus Brazys lankė Bauskės vokiečių mokyklą, kurioje išmoko vokiečių kalbą, Bauskėje pramoko taip pat latvių, rusų, lenkų kalbų.

Nuo mažens linkęs prie muzikos, turėjęs gerą klausą, jis savarankiškai išmoko groti fortepijonu, vargonuoti ir gražiai giedoti. Pamažu jis tapo Pabiržės bažnyčios vargonininko pagalbininku. Pastebėjęs Brazio muzikinius gabumus, parapijos kunigas pasiuntė jį mokytis pas Kauno katedros vargonininką Juozą Kalvaitį. Po pusantrų metų jaunuolis savarankiškai vargonininkavo įvairiose vietovėse, tačiau svajoto apie tolesnį mokymąsi. Pasak Vaižganto, „niekur nenurimo, vis jautė per maža turįs bendrojo mokslo, nors vargonuoti, skambinti, giedoti buvo gabus. Tad pasiryžo į kunigus išėiti“⁵. Kad galėtų stoti į seminariją, jam stigo rusų gimnazijos keturių klasių baigimo dokumento, kurio buvo reikalaujama. 1896 m. atvyko į Vilnių, privačiai per tris mėnesius pasiruošė egzaminams, juos išlaikė ir gavęs reikiamą dokumentą rudenį įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Palyginti su seminarijos klierikais, Brazys buvo subrendęs dvidešimt šešerių metų vyras, rimtai studijavo, siekė užsibrėžto tikslo. Seminarijos vadovybė, įvertinusi muzikalumą ir požiūrį į mokslą, paskyrė jį Kunigų seminarijos vargonininku.

Baigęs 1900 m. seminariją ir iššvėstas kunigu, Brazys penkerius metus vikaravo Balstogėje. Siekdamas pagerinti tenykščio parapijos choro kokybę, jį reorganizavo. Atliko tai subtiliai, neižeidamas nė vieno vyresnio amžiaus choristo. Vietos žmonės Brazį pamėgo dėl švelnaus būdo ir taktiškumo. Išgirdęs apie muzikalų kunigą, Vilniaus vyskupas Eduardas von Roppas pasiuntė jį vyskupijos lėšomis į Rėgensburgo aukštąją bažnytinės muzikos mokyklą studijuoti. Ši mokykla buvo žymiausias pasaulio sakralinės muzikos centras, rūpinęsis senosios giedamos muzikos, ypač grigališko choralo, atgaivinimu bažnyčiose. Brazys šioje mokykloje studijavo dvejus metus ir baigė ją su pagyrimu.

1907 m. Brazys paskiriamas Vilniaus kunigų seminarijos giedojimo profesoriumi ir Katedros vikaru, taip pat jam pavedama vadovauti Katedros chorui ir orkestrui. Radęs čia gana prastą muzikos padėtį, Brazys ėmėsi intensyvaus darbo. Svarbiausias tikslas – reformuoti chorą taip, kad jis taptų tikru bažnytiniu choru, –

4 Teodoras Brazys. *Die Singweisen der litauischen Dainos*, Stuttgart–Wilna, 1918; Teodoras Brazys. *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*, Tilžė, 1920.

5 D-ras J. Tumas. *Min. veik.*, 1930, p. 13.

tokiu, kuriame aukštus balsus vietoj moterų atliktų berniukai. (Kažkas yra vėliau priekaištavęs, kad Brazys esą išvarė moteris iš bažnyčios...)

Pirmiausia Vilniuje ėmė garsėti Brazio įkurtas ir vadovaujamas seminarijos klierikų choras. Apie reiklaus vadovo darbą su šiuo choru yra rašęs kunigas Pranas Bieliauskas, seminarijoje studijavęs kaip tik nuo 1907 m.:

Dvi valandi turime dainybos pamokas savaitėje. Reikalui pasitaikius extra giedojimo pasirošimas. Užgavėnėms dar programinis vakaras su choru. Mokinamės mišias keturbalses, tribalses procesijas ir šventėms Responsorijas. Darbo be galo, be krašto.⁶

Remdamasis įgytomis žiniomis ir siekiu gražinti liturginę muziką prie grynumo ir šventumo, Brazys pradėjo iš esmės keisti choro repertuarą ir giedojimo stilių. Apie šią kunigo veiklą buvo atsiliepta 1911 m. Vilniuje pradėtoje leisti *Aušroje*. Pasidžiaugus naujais Katedros vargonais toliau rašoma:

Prie vargonų labai geras yra choras, kunigo Brazio surinktas. Tai pirmutinis Vilniuje tikrai bažnytinis choras. Labai būtų gera, kad paskui katedrą, kaipo Vilniaus diecezijos bažnyčių motiną, pradėtų sekti ir kitos bažnyčios.⁷

Tačiau Katedros chorui stigo rimto lietuviško repertuaro, tad Brazys pats ėmė kurti muziką liturgijai. Lygia greta pradėjo harmonizuoti chorams liaudies dainas, buvo įsitikinęs, kad lietuviškos dainos stiprins tautinę lietuvių savimonę. 1913 m. toje pačioje *Aušroje* Brazio harmonizuotos liaudies dainos buvo pradėtos spausdinti. Laikraščio redaktorius, žymus Vilniaus krašto veikėjas Petras Kraujalis, pristatydamas pačią pirmąją Brazio dainą, rašė:

„Aušra“, keldama visus lietuvius iš miego, Lietuvos jaunimui primena mūsų gražiausias iš lietuvių širdžių išėjusias dainas. Lietuviškos dainos savo gražumu, jausmo gilumu ir švelnumu, garsų suderinimu dabar visiems kuo labiausiai patinka. Kiekviename tad „Aušros“ numeryje ištisus metus savo skaitytojams paduosime žinomo lietuvių muziko – kun. Brazio ant balsų sudėstytas tautiškas dainas, kurių melodijos paimtos bus daugiausia iš Vilniaus gubernijos lietuvių⁸.

Pirmoji iš paskelbtųjų buvo dzūkų daina „Tykiai tykiai Nemunėlis teka“, subalsuota mišriam chorui. Lietuviška muzika besidominčiai visuomenei ši iš amžių glūdumos atėjusi daina buvo visai nežinoma. Apie tai po gerų trijų dešimtmečių

6 Pranas Bieliauskas. *Dienoraštis: 1920–1957*, Vilnius: Homo liber, 2012, p. 430.

7 *Aušra*, 1911, Nr. 1, p. 13 (be parašo).

8 *Aušra*, 1913, Nr. 1, p. 5.

rašė kompozitorius Juozas Karosas, prisiminęs, kaip juos su Juozu Gruodžiu, tuomet jaunuolius, nustebino nuostabi dainos melodija ir įdomi balsuotė, apie kurios autorių ne ką jie težinojo⁹. Kituose 1913 m. *Aušros* numeriuose buvo publikuotos dar dvidešimt penkios Brazio subalsuotos lietuvių liaudies dainos. Jų autentiškus variantus kompozitorius nurodė gavęs iš įvairių Vilniuje dirbusių ar sutiktų žmonių – Šv. Zitos draugijos tarnaičių choro, Valkininkų parapijos vargonininko Vl. Valušio, Juzės Stulginskaitės, pateikusios kelias žemaitiškas dainas, E. Mikalauskaitės iš Kietaviškių parapijos ir kitų. Dar kelios dainos pasirodė po ilgokos pertraukos 1915 m. *Aušroje*, nes 1914 m. prasidėjęs karas daugelį darbų nutraukė. Katedros choro veikla taip pat nutrūko; jis iširo, choro vyrai išsislapstė, caro valdžiai ėmus ieškoti vyrų kariuomenei. 1915 m., įkūrus Vilniuje Lietuvių gimnaziją, Brazys joje dirbo dainavimo ir muzikos mokytoju¹⁰.

Karui baigiantis Vilniaus lietuviai aktyviai svarstė Lietuvos ateitį ir nepriklausomybės idėjas, tačiau įvairios politinės ir tautinės grupės ateitį suvokė skirtingai. Pasak Vaižganto, lenkai, norėdami Vilniaus kraštą susieti su Lenkija, įteikė vokiečių okupacinei valdžiai memorandumą. Jį greta kitų buvo pasirašęs Vilniaus vyskupijos administratorius K. M. Michalkevičius. Lietuviai į tai atsakė savuoju memorandumu, kurį tarp kitų vilniečių pasirašė ir kunigas Brazys. Už šią veiklą 1917 m. vyskupijos vyresnybė jį nubaudė – atleido iš seminarijos profesoriaus ir visų pareigų Katedroje, be to, vienam mėnesiui suspendavo nuo kunigo pareigų.

Suspensos bausmę Brazys atliko, bet į Gardino vienuolyną, kurį administratorius ir kapitula jam rekomendavo kaip laikiną gyvenimo ir maitinimosi vietą, nenuvyko, taip pat nepriėmė paskyrimo vikarauti Stakliškėse. Jis pasijuto įžeistas ir pažemintas, juolab kad nebuvo nusistatęs prieš dvasiškąją vyresnybę, visada gerbė jos autoritetą¹¹. Ilgai kovojęs dėl teisybės, ją pasiekė vyskupaujant Jurgiui Matulaičiui. Bausmės buvo panaikintos ir gyventi jam leista kur nori, tačiau jis „gera valia parapinio darbo nebeprisirišė“¹². Kitą liudijimą apie Brazio „bausmės“ pabaigą dienoraštyje pateikė kunigas, tuomet Vilniaus katedros vikaras P. Bieliauskas. Jis rašo, kad vyskupas J. Matulaitis ne tik panaikino visas bausmes, bet ir siūlė Braziui grįžti į seminariją profesoriauti, tačiau jis atsisakė dirbti su ta pačia profesūra ir rektoriumi¹³.

Nepaisant vidinių išgyvenimų, Brazys aktyviai dalyvavo Vilniaus lietuvių visuomeniniame gyvenime, įvairių draugijų veikloje. 1917 m. per Lietuvių konferenciją Vilniuje buvo atlikta Brazio kantata „Nurimk, Tėvyne“ (L. Giroso žodžiais). 1918 m. jis su Juozu Naujaliu ir Juozu Tallat-Kelpša parašė Tautos tarybai (rašte ji pavadinta

9 Juozas Karosas. „Kompozitorius kunigas Teodoras Brazys“, *Tėviškė*, 1942, kovo 13.

10 *Lietuvių enciklopedija*, t. III, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, p. 230.

11 D-ras J. Tumas. *Min. veik.*, p. 15.

12 Ten pat, p. 16.

13 P. Bieliauskas. *Min. veik.*, p. 20.

Lietuvių tautos taryba) raštą, siūlydamas Vilniuje įsteigti Valstybinę konservatori-
ją, sudarė ir reikalingų lėšų sąmatą¹⁴. Šiam sumanymui įgyvendinti, regis, nebuvo
tinkamų politinių ir ekonominių sąlygų.

Sudėtingas nesėslus Brazio gyvenimo laikotarpis, trukęs daugiau kaip penkerius
metus, sudarė prielaidas atsirasti minėtiems unikaliems liaudies dainų rinkiniams ir
teoriniams muzikos darbams. Jis keliavo po Dzūkiją, gyveno pas bičiulius kunigus
ir rinko liaudies dainas, taip pat vieną po kito publikavo muzikologinius darbus.
Biografiniai šaltiniai mini jį gyvenus Perlojoje, Kietaviškėse, Dauguose ir Merkinė-
je, tačiau kuriuo metu ir kaip ilgai minėtose vietovėse jis gyveno, niekas nėra tiks-
liau nurodęs. Žinoma, kad Kietaviškėse jis buvo apsistojęs pas parapijos kleboną,
buvusį jo bendramokslį Kajetoną Čepaną. Minėtame kunigo P. Bieliausko dienoraštyje aptinkame įrašą, suteikiantį dar vieną Brazio biografijos patikslinimą. Mer-
kinėje jis praleido ne mažiau kaip dvejus metus, apsistojęs pas kleboną Kazimierą
Ribikauską, kur jam buvo suteiktos, pasak dienoraščio autoriaus, geriausios sąlygos
dirbti. Jis rinko liaudies melodijas, jas harmonizavo ir ruošėsi „Kauno universite-
tan profesoriauti“¹⁵. Tai leidžia teigti, kad gyveno ten iki pat pakvietimo 1923 m.
gruodį į Žemaičių kunigų seminariją profesoriauti. Viename interneto šaltinyje
minimas faktas, kurio nėra kitur, kad 1921–1923 m. Brazys dėstė muziką Merkinės
progimnazijoje. Matyt, tiesiai iš Merkinės jis ir persikraustė į Kauną. Memorialinė
lenta ant namo Kaune, Vilniaus gatvėje Nr. 3, skelbia, kad Brazys jame gyveno
1923–1930 m. Beje, Vaižgantas šį jo būstą pavadino „menka bazilikos klebonijos
palėpe“¹⁶. Nuo 1924 m. jis – Lietuvos universiteto (vėliau – Vytauto Didžiojo)
Teologijos-filosofijos fakulteto docentas, dėstęs bažnytinę muziką, muzikos istoriją
ir kartu vadovavęs studentų bažnyčios ir seminarijos chorams. 1928 m. įkūrus Kai-
šiadorių vyskupiją, jis buvo paskirtas šios vyskupijos kapitulos prelatu. Sušlubavus
sveikatai teko kreiptis į Lietuvos ir užsienio gydytojus. Begrižtantį į Lietuvą po
vieno pasigydyimo Italijoje jį Miunchene ištiko sunkus priepuolis, 1930 m. rugsėjo
10 d. pasibaigęs mirtimi. Iki šešiasdešimtmečio tebuvo likę pora mėnesių. Parvežus
kūną, Brazys buvo palaidotas Kaišiadorių bažnyčios šventoriuje.

Iš pirmųjų *Aušroje* spausdintų liaudies dainų balsuočių akivaizdu, kad Brazį ypač
domino vienbalsės senovinių dermių, įvairios metroritmikos dainos, kurių jis už-
rašydavo pačiame Vilniuje. Šių dainų melodijos veikiausiai jį traukė dėl to, kad jų
sandara kėlė nemažai asociacijų su grigališkuoju choralu ir jo dermėmis, kurias
buvo išstudijavęs Rėgensburge. Kita vertus, lietuviškoje spaudoje buvo raginama

14 *Raštas Lietuvos tautos tarybai dėl konservatorijos steigimo Vilniuje, 1918 metais*, Kauno miesto
muziejus, PMM GEK 4195.

15 P. Bieliauskas. *Min. veik.*, p. 589.

16 D-ras J. Tumas. *Min. veik.*, p. 6.

rinkti folkloro medžiagą iš mažiausiai ištirtos rytų Lietuvos¹⁷, kur tokių melodijų, kaip ir pietų dzūkuose, buvo išlikę daug. Juo daugiau jis tokių dainų pažino, juo didesnį susidomėjimą jos kėlė.

1918 m. Brazys publikuoja vokiečių kalba parašytą studiją *Die Singweisen der litauischen Dainos* („Lietuvių dainų melodijos“). Studija pasirodė tuo laikotarpiu, kai, paskelbus Nepriklausomybės aktą 1918 m. vasario 16 d., reikėjo derėtis su Vokietijos okupacine valdžia ir įtvirtinti nepriklausomos ir savarankiškos Lietuvos valstybės statusą. Ižanginiame tekste puikiai jaučiasi istorinio momento kontekstas ir nuoširdus Brazio siekis parodyti vokiečių visuomenei lietuvių tautos, jos kalbos ir turtingos tautosakos, ypač liaudies dainų, savitumą ir unikalumą.

1920 m. ta pati studija išleidžiama lietuviškai – *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*. Jos ižanginis tekstas kiek pakeistas, jis dabar skiriamas lietuvių skaitytojams, tačiau melodijų mokslinė analizė lieka ta pati, pridedamas tik vienas kitas naujas pavyzdys. Ši keturiasdešimt trijų puslapių studija laikoma pirmuoju Lietuvoje moksliniu darbu apie liaudies melodijų dermes ir ritmą, mėginimu aptarti jų kilmę ir analogijas su kitomis senosiomis kultūromis. Iki Brazio solidų didelės apimties teorinį darbą apie lietuvių liaudies dainas, kuriame aptariama jų muzika, buvo publikavęs tik profesorius Aukustis Robertas Niemis (1869–1931). Tačiau jis Lietuvoje buvo beveik neprieinamas, nes parašytas suomių kalba ir išleistas 1913 m. Helsinkyje. Tik 1932 m. šią studiją, išverstą Adolfo Sabaliausko, išleido Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisija¹⁸.

Brazys lietuvių liaudies dainų seną kilmę aiškino tų pačių kaip senovės graikų dermių naudojimu, o tirdamas ritmą ieškojo analogijų graikų metrikoje, panašiai kaip Liudvikas Rėza, kuriam jis visiškai pritaria. Prieš imdamasis tyrimo, jis susipažino su jau esama literatūra, su užsienio ir Lietuvos kalbininkų, rašytojų, muzikų darbais, kuriuose daugiau ar mažiau buvo rašoma apie lietuvių dainas ir poetinius tekstus¹⁹. Nuo L. Rėzos, G. H. F. Nesselmanno, Ch. Bartscho iki M. K. Čiurlionio ir S. Čiurlionienės. Jam buvo žinomi publikuoti Antano Juškos, Christiano Bartscho, Adolfo Sabaliausko liaudies dainų su melodijomis rinkiniai. Rėmėsi jis naujaisiais užsienio muzikos istorikų, estetikos specialistų, ypač rašiusių vokiškai, darbais, tarp jų ir garsaus vokiečių muzikologo Hugo Riemanno.

Savo studijoje Brazys teigė, kad lietuvių senosios melodijos (šiuolaikine terminologija – tos, kuriose dar neįsigalėjęs vėlesnis mažoro ir minoro sistemos mąstymas) ne *parašios*, kaip dažnai teigiama, bet *sukurtos* tokiose pačiose dermėse kaip senovės graikų:

17 *Švyturys*, 1911, p. 179.

18 A. R. Niemi. „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“, *Mūsų tautosaka*: Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisijos leidinys, 1932, t. VI.

19 Apie lietuvių liaudies muziką rašė 1909 ir 1912 m. publikacijose Jungtinėse Amerikos Valstijose Mikas Petrauskas. Brazys jo vardo niekur nemini. Gal tie rašiniai jo nepasiekė, bet galėjo būti, kad laikė juos paviršutiniškais.

Mūsiškiai ir svetimi muzikai, kiek teko pastebėti, taikė lietuvių gaidoms šių laikų muzikos majorinį [dabar – mažorinį – Ž. R.] ir minorinį tonų būdą, pažymėdami kai kurių gaidų panašumą į graikų arba bažnytinių tonų būdą. Tačiau reikėtų šiuo atžvilgiu laikytis, išskiriant naujėsniosios gaidos, griežtai priešingos nuomonės. Senovinės lietuvių tautos dainų gaidos yra sudėtos diatoninėse skalėse (tonų laipsniuose), kurios randamos senovinės graikų muzikos sistemoje. Išrodymams imsime bažnytinių tonų būdus arba oktavų rūšis, kurios dabar apskritai labiau pažįstamos ir pasigrindę graikų muzikos sistema.²⁰

Pateikęs raidėmis septyniolaipsnių dermių lentelę, Brazys nagrinėja pasirinktus lietuviškų melodijų pavyzdžius, priklausančius atitinkamai senovinei dermei. (Šį metodą įvertinti ir pasakyti, ar jis teisingas, ar klaidingas, nelaikau savo tikslu. Galiu tik priminti, kad moksle atsitinka keisčiausių dalykų, nes humanitarinis mąstymas yra kūryba.)

Jis atkreipė dėmesį į labai svarbią šių melodijų savybę – vienbalsiškumą (vėlesne terminologija – monodiją, arba monofoniją). Jis teigia, kad šios lietuvių melodijos, kaip ir seniausi graikų himnai, yra vienbalsės, jų niekaip negalima „patarauti“ (dabar sakome – pritarti antru balsu arba *tūravoti*). Konkrečiais pavyzdžiais jis čia pat parodė, kaip melodija, „pataravimo“ paveikta, iš senovinės dermės virsta naujovišku mažoru ir, pasak jo, nustoja „tikrojo jausmų reiškimo“²¹.

Jadvyga Čiurlionytė Teodoro Brazio studiją įvertino kaip pirmąjį muziko profesionalo bandymą apžvelgti lietuvių liaudies melodijų dermines sistemas. Bet kritiškai atsiliepė apie autoriaus apsiribojimą tik tai septynių laipsnių dermėmis. Ji rašo:

Žymiai senesnių iki mūsų laikų išlikusių ir tebedainuojamų liaudyje darbo ir apeiginių dainų dermių jis nelietė. Toks temos apribojimas bei susiaurinimas visiškai nesuprantamas, juo labiau kad paties T. Brazio rankraštiniame rinkinyje randame nemaža senovinių rugiapiūtės ir avižapiūtės dainų, kurios labai reikšmingos ne vien derminio mąstymo evoliucijai tyrinėti, bet ir meniniu atžvilgiu. Pirminės melodijos buvo ignoruojamos tikriausiai dėl to, kad mūsų amžininko klausa nebuvo įpratusi suvokti pačių senųjų siauros apimties melodijų raiškingumo, didelio jų emocionalumo ir jausmų betarpiškumo, kurį teikė artimas žmogaus sąlytis su gamta ir gilus gamtos reiškiniių išgyvenimas, nulėmęs jų išlikimą ligi mūsų dienų.²²

Kritiškai Čiurlionytė įvertino ir Brazio svarstymus apie ritmą, teigdama, kad autorius apsiribojo vien įvairaus metro pėdų išskaičiavimu, stengdamasis surasti joms

20 Teodoras Brazys. *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*, „Švyturio“ b-vė, 1920, p. 7–8.

21 Ten pat, p. 24.

22 Jadvyga Čiurlionytė. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*, Vilnius: Vaga, 1969, p. 207.

graikiškus pavadinimus, o seniausios eilėdaros rūšys jo visai nedomino. Turėkime omenyje, kad šie Čiurlionytės priekaištai buvo išsakyti po gerų keturių dešimtmečių, kai folkloro archyvuose buvo sukauptas didelis senųjų darbo ir apeiginių dainų masyvas. Brazys savo studijos koncepciją ir svarbiausius teiginius išdėstė 1918 m. vokiečių kalba paskelbtame tekste (jo Čiurlionytė nemini; turbūt gūdaus sovietmečio sąlygomis ji net ir negalėjo minėti), kai tokio masyvo ir teorinės muzikinio folkloro refleksijos apskritai nebuvo. Po dvejų metų publikuotame lietuviškame variante, kurį aptarė Čiurlionytė, jis kai ką iš vokiškosios studijos papildė. Kokiu savo užrašytų melodijų kiekiu Brazys rėmėsi, galima tik spėlioti, bet visiškai aišku, kad jo pateikti pavyzdžiai yra iš Kietaviškių parapijos, Trakų, Čiobiškio, Jiezno, Semeliškių, Valkininkų, dar vienos kitos vietovės ir nė vieno iš Druskininkų kaimo, kuriame jis surado unikalią pateikėją Ievą Krukoniūtę, padainavusią daugiau kaip keturis šimtus dainų, tarp jų ir nemažą pluoštą Čiurlionytės pasigestų darbo ir apeiginių dainų. Ten, Merkinės parapijoje, sprendžiant iš klebono K. Ribikausko liudijimo, jis gyveno vėliau nei Kietaviškėse. Taigi, 1918 m. publikuodamas vokišką studiją didesnio tokių dainų kiekio, kuris leistų suvokti ir įvertinti jų archajiškumą bei unikalią sandarą, jis nebuvo užrašęs. Kelias darbo ir apeigines dainas užrašė iš Magdalenos Baranauskaitės, gyvenusios Kietaviškių parapijoje. Joje dainas rinko 1918 ir 1919 m.; šias datas nurodo pats Brazys 1927 m. išleistoje knygoje *Lietuvių tautinių dainų melodijos*, kurioje paskelbta pusė iš keturių šimtų Kietaviškių parapijoje užrašytų dainų. M. Baranauskaitės dainų melodijų aptinkame 1920 m. lietuviškoje studijoje tarp naujų muzikinių pavyzdžių, bet tai kitos, septyniolaispnių, pasak Brazio, graikiškų dermių melodijos, kurių jam prireikė savo teoriniams teiginiams pagrįsti.

Vertinant šią pirmąją publikuotą teorinę studiją apie lietuvių liaudies melodijas to laikotarpio kontekste, visiškai aišku, kad tai reikšmingas ir unikalus lietuvių muzikinės mokslinės minties raidos faktas.

1924 m. publikuotame straipsnyje „Lietuvių liaudies daina vestuvėse“ Brazys, pasitelkęs apie penkiasdešimt muzikos pavyzdžių, aptarė dzūkų vestuvių apeigas. Dainas, kuriomis rėmėsi, užrašė iš minėtos Druskininkų kaimo dainininkės, penkiasdešimtmetės I. Krukoniūtės, padainavusios, kaip minėta, daugiau kaip keturis šimtus įvairių žanrų dainų. Brazys buvo sužavėtas kiekvienos dainos ir vestuvinės apeigos glaudaus ryšio. Suprasdamas, kad jo pateiktas vestuvių aprašymas nėra pilnas ir išsamus, nes remiasi tik vieno kaimo viena dainininke, jis rašė:

Lietuvių liaudies vestuvių apeigų pilnam tipui sudaryti, reikėtų įvairiose Lietuvos vietovėse žmonių svodbinius įpročius, daineles užrašyti.²³

.....
23 Ten pat, p. 190.

Šį jo palinkėjimą įgyvendino su kaupu vėliau darbavęsi tautosakos rinkėjai. Lietuvių tautosakos rankraštyne sukauptų vestuvinių dainų kiekis, palyginti su kitų žanrų dainomis, yra milžiniškas. Šių dainų katalogas pateikia ne tik vestuvių apeigų visumą, – jame galima atsekti ir šių apeigų skirtumus įvairiuose regionuose.

Brazys yra nagrinėjęs Martyno Mažvydo giesmes, ieškojo jų ištakų, nustatė, kad jos „kilusios iš gregorioniško choralo, būtent Romos katalikų Bažnyčios vienbalsio liturginio giedojimo“²⁴. Minėtoje teorinėje studijoje apie senąsias vienbalses lietuvių liaudies dainų melodijas Brazys teigė, kad jose glūdi graikų senovės muzikos sistema su jos dermėmis. Kadangi grigališkasis choralas naudoja tas pačias senovės graikų dermes, jis prieina prie išvados, kad ir Mažvydo *Giesmių* melodijos yra tokios dermių sistemos, kaip ir senosios lietuvių melodijos.

Aptardamas lietuvių ir latvių melodijų panašumus ir skirtumus Brazys remiasi tomis pačiomis senovinių dermių sistemomis. Jis rašo:

Latvių liaudies melodijų daugiau esama hypodoriškos, arba aeoliškos tonacijų, lietuvių gi liaudies melodijose, kaip matyti iš mano apie pusanтро tūkstančio surinktų melodijų gal būti esama daugiau įvairumo.²⁵

(Atkreipsime dėmesį, kad Brazys nurodo savo surinktų melodijų skaičių – *pusanтро tūkstančio*, taigi galime drąsiai remtis šiuo skaičiumi, juolab kad straipsnis publikuotas likus dvejiems metams iki mirties. Beje, kaip tik tokį skaičių esu nurodžiusi senokai publikuotame straipsnyje²⁶.) Šiame tekste Brazys pabrėžė ir lietuvių melodijų metroritmikos įvairovę, pasak jo, „maišytą taktą“: „Mišrios eilių pėdos ir nuo jo pareinąs taktų kaitymas saugo jas nuo ritminio nuobodumo, muzikinės monotonijos, kuri būtų ilgesnėse dainose neišvengiama.“²⁷

Svarų indėlį Brazys įnešė į muzikos teorijos raidą. Per palyginti trumpą laiką, 1920–1926 m., jis išleido keturis muzikos teorijos klausimams skirtus vadovėlius: *Muzikos teorija, Giedojimų mokykla, Choralo mokykla, Harmonija. Muzikos teorija* buvo apskritai pirmasis lietuviškas muzikos teorijos vadovėlis, pasirodęs 1920 m. (perleistas 1922, darsyk perleistas ir papildytas 1925 m.). Jo rašymo Brazys ėmėsi švietėjiškais tikslais, paskatintas Kaune pradėjusios veikti muzikos mokyklos, kurią įsteigė J. Naujalis. Brazys buvo įsitikinęs, kad bet kuris mokymas turi vykti gimtąja kalba, o lietuviškų muzikos vadovėlių visai nebuvo. Būdamas karštas tėvynės

24 Teodoras Brazys. „Mažvydo „Giesmių“ melodijų kilmė ir jų santykis su lietuvių tautos muzika“, *Soter: religijos mokslo žurnalas*, 1924, p. 108.

25 Teodoras Brazys. „Kai kurie lietuvių ir latvių liaudies dainų melodijų giminystės bruožai“, *Tauta ir žodis*, 1928, kn. V, p. 220.

26 Živilė Ramoškaitė. „Teodoro Brazio rinkinių reikšmė tautosakos rinkimui ir publikavimui“, *Tautosakos darbai*, 1998, t. VIII (XV), p. 222–232.

27 Ten pat, p. 220.

patriotas, ėmėsi šio darbo neatidėliodamas. Nedidelės apimties vadovėlyje sutilpo pagrindinės pradiniam mokymui reikalingos žinios. Nors tai neoriginalus, sakytum kompiliacinis darbas, niekas kitas panašaus darbo nesiėmė. Beje, vadovėlio gale yra ir originalus Brazio sumanytas skyrelis „Senovinės tonų rūšys“, kuriame autorius paaiškina senovinių dermių (jo žodžiais, tonų rūšių) sistemą, nes, pagal jo studiją *Apie tautines lietuvių dainų gaidas (melodijas)*, jos naudojamos senosiose liaudies melodijose. Pateikia ir du tokių melodijų pavyzdžius – „Pas mano tėvelį“ ir „Tykiai tykiai Nemunėlis teka“. Rašydamas vadovėlį Brazys susidūrė su lietuviškų muzikos terminų stygiumi. Kai ką kūrė pats, vertė iš užsienio kalbų, neatsisakė lotynų ir italų kalbų terminologijos, kurią, pasak jo, vartoja kitos kultūringos tautos. Suprasdamas, kad ateityje būtinai turės atsirasti lietuviški muzikos terminai, kvietė muzikus ir kalbininkus pareikšti pastabų ir patiemis imtis terminų kūrimo. Visi keturi Brazio vadovėliai XX a. pirmaisiais dešimtmečiais buvo svarbus teorinių žinių šaltinis kelioms muzikų kartoms²⁸.

1926 m. Brazys įsteigė Šv. Cecelijos draugijos žurnalą *Muzikos aidai*. Nors jis ėjo tik vienus metus, šešiuose išleistuose numeriuose buvo paskelbta daug tam laikotarpiui reikalingos ir aktualios medžiagos. Pačiame pirmajame numeryje Brazys publikavo straipsnį „Juozo Naujalis kūryba“ apie savo itin mylimą ir gerbiamą kompozitorių²⁹. (Su Naujaliu Brazys susipažino gerokai anksčiau, tiksliai data man nežinoma, tačiau vienoje nuotraukoje, datuojamoje apie 1910 m., su didele grupe vargonininkų įamžintas vargonininkų kursų vadovas Juozas Naujalis, šalia jo – Teodoras Brazys ir Aleksandras Kačanauskas.) Daugumoje paties Brazio straipsnių buvo aptariama bažnytinė muzika ir jos problemos, raginama nepamiršti liaudiškų giesmių, skatinama gerinti giedojimo bažnyčioje kokybę. Siekdamas gražinti į bažnyčias grigališkąjį choralą Brazys žurnale skelbė didelę tęstinę studiją su gausiais muzikos pavyzdžiais „Gregorijoniško choralo rašyba ir jo ritmas“. *Muzikos aiduose* buvo išspausdinta ir popiežiaus Pijaus X 1903 m. paskelbta enciklika „Motu Proprio“ (vertė kunigas A. Sabaliauskas), kurios instrukcijomis Brazys vadovavosi savo kuriamoje bažnytinėje muzikoje.

Grįžtant prie Brazio užrašytų liaudies dainų, reikia pasidžiaugti, kad pildosi sena svajonė pateikti jas visas visuomenei. Jau turime išleistą pirmąjį tomą³⁰ su 412 Kietaviškių parapijoje užrašytų dainų ir baigiami rengti kiti du tomai, pasirodysiantys 2021 metais. Antrajame sutilps garsiosios dzūkės I. Krukoniūtės 410 dainų,

28 Jo didelį mokomosios literatūros rengimo darbą aukštai įvertino Juozas Karosas, 1942 m. *Tėviškėje* rašęs: „Turime daug kompozitorių, teoretikų ir kitų muzikos darbuotojų, tačiau šioje srityje kun. T. Brazys dar ir dabar neturi sau konkurentų.“

29 J. Naujalis yra sukūręs keturiolika pjesių vargonams, dedikuotų „Mylimam draugui kun. Teodorui Braziiui“ (žr. Ona Narbutienė. *Juozas Naujalis*, Kaunas: Šviesa“, 1998, p. 124).

30 *Tautinės dainos*, t. 1, užrašė Teodoras Brazys, sudarė Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas ir Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

trečiajame – 500 su viršum įvairių pateikėjų dainų, kurias Brazys užrašė Varėnos ir Alytaus apylinkėse. Tad reikšmingą Teodoro Brazio gimimo sukaktį pasitinkame ne vien gražiais žodžiais, bet ir darbais.

Promoter of the Lithuanian Music Research

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

S u m m a r y

Teodoras Brazys (1870–1930) was a priest, organist, choir director, pedagogue, composer, journalist, musicologist researching Lithuanian folklore, publicizing on the church and secular music, and an active social worker. Brazys was the author of the first Lithuanian musical textbooks: the one on musical theory, which had three print runs (in 1920, 1922, and 1925), on harmony (1926), “The Singing School” (1920), and “The Choral School” (1926). He was the first in Lithuania to launch scientific research of folk melodies: his relevant study in German was published in 1918 and in Lithuanian in 1920.

Along with his original church music pieces and folksongs harmonized for choirs, Brazys has left a considerable number of folksongs that he recorded. Two bulky collections (LTR 205 and LTR 443) are stored at the Lithuanian Folklore Archives of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, dated approximately by 1918–1919, and comprising about 1350 songs.

These collections deserve an exceptional place in the history of folksong recording and publication. Before Brazys, only the priest Antanas Juška (1809–1880) had recorded a number of folksongs along with their melodies. Unfortunately, manuscript recordings of melodies by Juška did not survive; only their copies by other persons that were edited and published in 1900 in Cracow as a collection comprising 1875 melodies have reached us.

Recordings of folk melodies by Brazys stand out among the meager folksong melodies' collections of the time because of their exceptional professionalism. In 2014, the Institute of Lithuanian Literature and Folklore published the first volume of folksongs (entitled “National Songs”), recorded by Brazys, edited by Kostas Aleksynas and Živilė Ramoškaitė. This volume comprised songs from the collection LTR 443, recorded in Kietaviškės parish. Currently, on the 150th anniversary of Brazys, the same editors are about to complete two more volumes. The second volume includes 410 songs performed by a famous folk singer from Dzūkija region Ieva Krukoniūtė, and the third one – over 500 songs recorded in Varėna and Alytus districts. Both volumes are going to be published in 2021.